

УДК 021:316.77

Оксана Каращук,

молодший науковий співробітник
відділу обслуговування інформаційними ресурсами НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
аспірант

Бібліотеки в комунікативному процесі

У статті з'ясовано загальні тенденції розвитку соціальних інформаційних комунікацій та роль бібліотек як базової соціально-комунікативної структури, що концентрує комунікативну культуру суспільства і забезпечує в ньому комунікативні процеси. Наголошено на розвитку соціальних інформаційних комунікацій у різних сферах інформаційної діяльності, зокрема й бібліотечній. Розглянуто комунікативну ефективність бібліотечних установ у сучасних умовах.

Ключові слова: соціальні інформаційні комунікації, вербальна і невербальна комунікація, бібліотечні ресурси, бібліотечні установи, бібліотечний комунікативний потенціал.

Нинішня цивілізація, пройшовши певний шлях в історичному розвитку, є складною системою людських спільнот, що в процесі еволюції набуває дедалі більше характерних рис цілісного соціального організму. Його внутрішню єдність забезпечує розвиток системи соціальних комунікацій (СК), що постійно вдосконалюються відповідно до соціальних потреб на базі розвитку науково-технічного процесу, стимульованого, зі свого боку, суспільно корисною працею. Сьогодні процес інтенсивного вдосконалення системи відбувається у двох основних напрямках: підвищення якості та інтенсивності циркуляції інформації у наявних каналах; розширення й модернізація цих каналів у процесі організації доступу до інформації для обслуговування нових соціальних структур, утворених у ході суспільної еволюції.

Метою статті є висвітлення процесу функціонування системи соціальних інформаційних комунікацій та місця й ролі в ньому бібліотечних установ.

Окреслену проблему розкрито у працях сучасних вітчизняних і закордонних науковців, зокрема О. Онищенко, В. Горюго, О. Мізіної, В. Вахнована, Е. Аронсона, Е. Пратканіса, Г. Лассвела, У. Матурана та ін.

Розвиток системи соціальних комунікацій у процесі глобальної еволюції набуває важливого значення. Суспільство має усвідомити їхній зміст, характеристики і потенційні можливості, досягнути процес ускладнення структури соціуму, що зумовлює стрімкий розвиток різноманітних за матеріальним вираженням та змістовим наповненням СК, котрі у сукупності становлять дедалі складнішу, багаторівневу систему. Вона сприяє зміцненню соціальної єдності суспільства і є важливим чинником його подальшого розвитку. Цей процес активізувався впродовж кількох останніх десятиліть, адже вдосконалення структури соціуму тісно пов'язано з посиленням демократичних процесів, розвитком політичних структур більшості країн світу.

Дослідники розглядають комунікацію як соціально обумовлений процес передавання й сприйняття інформації в умовах міжособистісного й масового спілкування різними каналами за допомогою різних комунікаційних засобів, що здійснюється у визначених просторі й часі. У процесі комунікації трансляція даних відбувається за допомогою двох знакових систем — вербальної й невербальної. Перша передбачає цілеспрямовану словесну передачу повідомлення. Тому мовлення (мова) є найуніверсальнішим засобом реалізації комунікації. Невербальна комунікація охоплює: кінесіку (код жестів і рухів), фізіогноміку (зовнішність), голосові ефекти (сміх, вигук тощо), такесіку (застосування дотику як комунікації) [5]. Найпопулярніше визначення основної проблеми комунікації запропонував у 30-х роках ХХ ст. відомий американський дослідник Г. Д. Лассвелл: "Хто говорить — що — кому — яким каналом — з яким ефектом?". Формулу Лассвелла вважають класичною. У цій моделі наявні п'ять компонентів комунікативного процесу: "Комунікатор — повідомлення (інформація) — канал передачі — адресат (аудиторія) — зворотний зв'язок" [7].

У СК об'єктом є соціальна інформація, що функціонує в суспільстві; засобами її трансляції — будь-які з відомих нині матеріальних носіїв до носіїв електронної інформації. Формами передачі даних є всі вироблені практикою соціального інформування жанри електронної інформації, друкованого слова, мови, науки, всіх видів мистецтв, символіки, народної творчості тощо. Універсальна схема соціальних інформаційних комунікацій охоплює, крім об'єкта, що передається, двох або більше суб'єктів, кожен з яких може, зі свого боку, містити окрему людину, групу людей аж до суспільства загалом.

Сучасні інформаційні комунікації базуються на виробничих відносинах і залежать як від їхнього рівня розвитку, так і від розвитку відповідних продуктивних

сил; метою їх функціонування є об'єднання необхідних для суспільства видів діяльності, координація в його інтересах роботи наявних соціальних інститутів, окремих членів соціуму.

Уведення в обіг наявної інформації в обсягах, сумірних з обсягами виробництва нових даних, є принципово важливим, оскільки має забезпечувати спадкоємність наукових, моральних, культурних традицій суспільства. Розв'язання цієї проблеми неможливе без переосмислення ролі бібліотечних установ, їхнього введення до системи сучасних інформаційних комунікацій, які забезпечують життєздатність і розвиток людства.

Наявність чітко сформованого соціального запиту на інформацію є важливим чинником перебудови бібліотечної роботи, розвитком, зокрема, її інформаційно-аналітичного аспекту, що сприяє активному розкриттю фондів, ефективному використанню нагромаджених у процесі історичної еволюції знань, інформаційних ресурсів, які зберігаються в бібліотечних та інших установах на різних, у тому числі й складних для використання в системі сучасних комунікацій, носіях.

Значення СК у житті суспільства набуло того рівня, коли подальший розвиток такого інструменту соціальної організації не може відбуватися стихійно, потребує наукових підходів до вивчення змісту та особливостей цього явища, аналізу наявного досвіду і вироблення прогностичних орієнтирів. Науковці дедалі більше уваги приділяють дослідженню різноманітних аспектів порушеної проблеми як самостійного предмета вивчення [6]. Значний інтерес становлять наукові розробки у сфері міжособистісної комунікації Е. Аронсона [1]; для аналізу соціокультурних комунікацій, різних форм їх інституціонального функціонування основними є положення про утвердження діалогічності комунікації як консенсусної взаємодії [4].

Питання діяльності бібліотек у системі соціально-інформаційних комунікацій, їхніх можливостей щодо вдосконалення форм роботи висвітлено у працях В. Горового. Дослідник розглядає бібліотеки як соціальні інформаційні бази й акцентує на потребі оновлення їхніх функцій для підвищення якості ресурсів, модернізації структури інформаційного забезпечення бібліотек як важливого елементу розвитку соціальних інформаційних комунікацій [3].

Зважаючи на нові інформаційні потреби і ускладнення запитів користувачів, А. Соколов розглядає бібліотеку як важливий комунікаційний центр. Учений доводить, що розвиток бібліотечної діяльності відбувається під впливом загального розвитку соціальних комунікацій та процесу інформатизації, зумовленого розширенням спектра потреб читачів [6].

Аналіз підходів, що сформувалися в бібліотекознавстві, свідчить про послідовний зв'язок комунікації з бібліотечним обслуговуванням та наданням користувачам сучасних послуг, що певним чином окреслює поле досліджень. Активне використання системного, структурно-функціонального, діяльнісного, інституціонального та новітнього для бібліотекознавства підходу — соціосинергетичного — у профільних до-

слідженнях визначило розуміння бібліотеки як відкритої соціокомунікаційної системи, що постійно розвивається.

Упровадження СК у різних сферах інформаційної діяльності, зокрема й бібліотечній, зумовлює певні особливості їхнього функціонування. Вони виявляються у специфіці підготовки відповідних інформаційних ресурсів (спеціальні й для широкого використання), організації, згідно з поставленою метою, каналів передачі даних (друковані видання книжково-журнальної форми, поширення інформації з допомогою технічних можливостей ЗМІ тощо), організації механізмів зворотного зв'язку, оцінюванні ефективності соціальних комунікацій (прямі контакти із замовником, матеріали соціологічних досліджень, аналіз поведінки, діяльності користувачів у сфері, що стоїть відповідного інформаційного забезпечення та ін.). Така спеціалізація набуває дедалі більш сталого характеру, переважно диференціюючись у напрямках, що вже мають певні специфічні самостійні риси.

Для ефективного розвитку бібліотечних комунікацій потрібний перехід від опису та аналізу частин, що становлять комунікаційний процес: обслуговування користувачів, сучасні інформаційно-комунікаційні технології, система зовнішніх стосунків з органами влади та іншими документно-комунікаційними установами — до структурування основних елементів комунікації для подальшого моделювання цілісної структури їх взаємозв'язків. Всі рівні комунікацій у бібліотеці, пов'язані з інформаційними процесами, мають бути з'єднані в єдину структуру, що дасть змогу репрезентувати установу як комунікативну систему.

Вивчення бібліотеки в такому аспекті пов'язано з розглядом її можливостей у реалізації спільних завдань та аналізом сфер, які визначають специфіку передачі культурно значущої інформації. Як один із важливих комунікаційних каналів бібліотека в системі документно-комунікаційних установ суспільства нині претендує на розв'язання завдань, традиційно призначених іншим соціокультурним інститутам. Активна трансформація бібліотечної діяльності спонукає переосмислити її напрями, розглянути нові можливості роботи бібліотек, зокрема й у мережевому середовищі, шукати шляхи якнайповнішої реалізації їхньої місії. У цьому контексті важливо виокремити основні складники процесу комунікації в бібліотеках, визначити сфери діяльності, в яких він найефективніше реалізується, охарактеризувати набір інструментів, що зумовлюють специфіку комунікаційних процесів. Структурування системи комунікацій у бібліотечній установі дасть змогу вирізнити загальні принципи її розвитку як соціокомунікативної системи.

Сучасна бібліотека є базовою соціально-комунікативною структурою, діяльність якої має документно-комунікаційну сутність, пов'язану з документними фондами, ресурсами, системою інформаційного сервісу.

Аналіз діяльності бібліотечної установи як соціокомунікативної системи передбачає визначення її місця в історико-культурному континумі, специфіки комунікаційної діяльності (у широкому розумінні як взаємодії всіх компонентів закладу), стратегії розвитку, ролі у формуванні національного інформаційного

простору. Нині можна впевнено стверджувати, що комунікація пронизує всі основні складники бібліотечно-інформаційної діяльності, задаючи вектор її розвитку. Відповідно, не лише фіксується наявність комунікації в різних напрямках бібліотечної роботи, а й визначається її структурна належність як найважливішого елементу підсистеми, що забезпечує її цілісність і можливість розвитку.

Комунікативна ефективність бібліотеки, безперечно, досягається за умови якості бібліотечно-інформаційних ресурсів та послуг, комфортності доступу до них. Крім того, якість виконання соціально-комунікативних функцій залежить від ефективності контактів установи з іншими суб'єктами комунікації, їх інтенсивності, доступності комунікаційних засобів, рівня компетентності персоналу, залучення закладу до комунікаційної мережі тощо, на чому наголошують вітчизняні фахівці [2].

Основою діяльності бібліотеки є її документний фонд (друковані, електронні, мультимедійні, віртуальні ресурси), соціально-інформаційна значущість яких адекватна потребам суспільства. Засобами і каналами підтримки комунікативного середовища є відповідні технології та процеси, матеріально-технічний і кадровий ресурси. Варіативність каналів трансляції інформації уможливорюється завдяки комунікативності бібліотеки як відкритої системи, що розвивається і формується відповідно до інтересів і прагнень суспільства.

Основний бібліотечний ресурс сьогодні набув цифрового характеру, а можливий читач став віддаленим. Надалі все залежатиме від того, чи здатна бібліотека бути конкурентоспроможною на сучасних просторах перетину нових типів носіїв і споживачів інформації. Завдання полягає в тому, щоб одночасно продовжувати збір, нагромадження традиційних бібліотечних ресурсів, забезпечуючи інформаційні потреби традиційних читачів, і максимально освоювати новітні інформаційні ресурси та відповідати на запити "цифрового" покоління. За умови такої роботи бібліотеки в перехідному періоді збережуть свої функції і стануть частиною інформаційного середовища.

Отже, бібліотечні установи мають вагомий переваги у конкуренції з іншими інформаційними структурами. Використовуючи їх, потрібно шукати нові форми і методи нарощення інформаційного потенціалу. Основним полем конкуренції за вплив на користувачів стає ділянка відносин інформацієдавця та інформацієкористувача. У цьому разі — комунікація бібліотеки і читача. Магістраль виживання і розвитку бібліотечної установи перебуває у площині бібліотека — читач / користувач / споживач / замовник інформаційних послуг / нештатний співпрацівник. Саме за цією комунікаційною системою — майбутнє. Решта складників бібліотечної діяльності мають підпорядковуватися родовій функції бібліотеки — поширенню знань у суспільстві. На жаль, нині виразна негативна тенденція відокремлення певних бібліотечних процесів від обслуговування, практичних завдань, зокрема при комплектуванні сучасними ресурсами, опрацюванні документів, синтезі інформації. Та й послаблення зв'язків між внутрішніми структурами бібліотек дається взнаки. Звідси — запізнення і неповно-

та бібліотечного результату на виході в практику, зниження авторитету цих установ в інформаційному середовищі. Отже, постає нагальна потреба оновити і зміцнити курс бібліотеки на читача, модернізацію форм і методів обслуговування.

Список використаної літератури

1. Аронсон Э. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения — повседнежное использование и злоупотребление / Э. Аронсон, Э. Пратканис. — Москва : Прайм-Еврознак, 2002. — 384 с.
2. Вахнован В. Соціологічні дослідження як комунікаційний складник системи менеджменту якості бібліотечних послуг : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій / Вікторія Юрївна Вахнован ; Харк. держ. акад. культури. — Харків, 2011. — С. 4.
3. Горовий В. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. — Київ : НБУВ, 2005. — 300 с.
4. Матурана У. Биология познания / У. Матурана // Язык и интеллект. — Москва : Прогресс, 1995. — С. 95—142.
5. Мізіна О. Комунікація у вербальних та невербальних засобах мовлення. Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи : матеріали II Всеукраїн. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Полтава, 23 листопада 2016 р. / редкол.: І. Г. Передрій, А. А. Соляник та ін. — Полтава : ПолтНТУ, 2016. — С. 43—47.
6. Соколов А. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособ. / А. В. Соколов. — Санкт-Петербург : Изд-во В. В. Михайлова, 2002. — 461 с.
7. Lasswell H. D. The structure and function of communication in society / H. D. Lasswell. — Mode of access: <http://profsw.files.wordpress.com/2009/03/12.pdf>. — Title from the screen.
8. Горовий В. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / В. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2015. — 332 с.
9. Воскобойнікова-Гузєва О. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. Воскобойнікова-Гузєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2014. — 362 с.

В статье рассмотрены общие тенденции развития социальных информационных коммуникаций и роль библиотек как базовой социально-коммуникативной структуры, которая концентрирует коммуникационную культуру общества, обеспечивая в нем коммуникационные процессы. Акцентировано на развитии социальных информационных коммуникаций в различных сферах информационной деятельности, в частности библиотечной. Рассмотрена коммуникативная эффективность библиотеки в современных условиях

The article deals with the general tendencies of the development of social information communications and the role of libraries as the basic social and communicative structure that concentrates the communication culture of society and provides communication processes in society. It is accented on development of social informative communications in the different spheres of informative activity, in particular library. The communicative efficiency of the library in modern conditions is considered.

Надійшла до редакції 10 січня 2018 року